

A SZOCZIOLÓGIA ÚJABB IRÁNYAI.

— ELSŐ KÖZLEMÉNY. —

A társadalomtudománynak korunkban való hatalmas kibontakozása két körülményre vezethető vissza. Az egyik körülményt a nemrég elhunyt *Virchow* fejezte ki legtalálébban: »Das Wissen der meisten Gebildeten unserer Zeit besteht aus einem Gemenge, es hat etwas Porphyrtartiges.« Hiányzott akkor még a társadalmi jelenségekkel foglalkozó különböző tudományoknak mintegy essentiáját magában foglaló, egységes szempontú tudomány. A másik körülmény a szociálista eszmék és altruistikus érzések általános kifejlődése. Az alsóbb osztályok meglepő előrenyomulása és az irántuk érzett meleg *sympathia* folytán derengeni kezd az emberekben azon sejtélem, hogy az egyéni önzés kora lejárt, s kezdetét veszi egy új világ, melyben átlátjuk, hogy mit kaptunk a *társadalomtól* és mivel tartozunk neki. A modern kultúremler lényege a társadalom, minek igazsága a tudományban is mind világosabb lesz és míg azelőtt a filozófia legfőbb kérdését a nagy mindenség végokainak és ezéjainak vizsgálata képezte, ma a társadalom életének és fejlődésének kutatása a filozófiát is társadalomfilozófiává alakítja át.

Mínthogy azonban még új, ki nem alakult, meg nem állapodott tudománynyal van dolgunk, a szociológia alapkérdéseire, feladatára és módszerére nézve az irodalomban a lehető legeltérőbb felfogásokkal találkozunk. Hogy is csodálhatnók ezt, mikor a szociológia tárgyát képező »társadalmi fogalmáról is oly különböző meghatározásokat találunk. Eltekin-
tek a laikus világban uralkodó teljes tájékozatlanságtól, mely a társadalom mibenléte felől uralkodik, s melynek legnaivabb

formája egy francia szociológus szerint* egy hölgynek hozzá-intézett azon kérdése volt, hogy a társadalomtudomány a »bonne société«-vel, az »előkelő« társadalommal foglalkozik-e, s a mely tájékozatlanság mellett is mindenki ítélkezik társadalmi kérdésekről, mit már Spencer is panaszként felemlít; de a szociológiai tudomány művelői között is a társadalom fogalmát illetőleg egymással homlokegyenest ellenkező elvekre akadunk.

Egyes szociológusok azon téves felfogásból indultak ki, hogy a társadalom azonos az állammal, holott világos, hogy a társadalom fogalma sokkal szélesebb körű az állam fogalmánál, mert habár az állam tényleg egyik legnagyobb társadalmi alakulat, a társadalom fogalmában bennefoglaltatnak egyrészt az államot *megelőző* társadalmi alakulatok is, másrészt ép a mai államból differenciálódott a *modern* társadalom fogalma, melynek legjobb meghatározását Ludwig *Stein* adja:** »A modern társadalom nem egyéb, mint a nyugati kultúrámbereknek azon kritikailag gondolkozó legfelsőbb rétege, mely a civilizált emberek szolidaritásának tudatában láthatatlan, finoman szőtt szálakkal van a közös kulturérdekek megvédésére összefűzve, s melynek látható gondolatszálai a világsajtóban jutnak nyilvánosságra.« Látnivaló tehát, hogy a társadalom fogalma mily széles körre terjed ki, miből önként következik, hogy a társadalomról szóló tudomány szintén széles körre kiterjedő, az államtudományoktól eltérő, teljesen önnálló tudományt képez, melynek létjogosultsága ma már kétségen felül áll.

Hiába próbálták a szociológiai tudomány jogosultságát különösen Németországban eleinte tagadni, s azt a »Geschichtsphilosophie« felfrissítésének tartani,** egyéb tudományágak, mint a művelődéstörténelem, jogbölcselet, társadalmi gazdaságtan, ethnographia, politika, de talán leginkább a társadalmi statisztika művelői hasztalan tiltakoztak az ellen, hogy e tudományokon kívül még egy felettük álló társadalomtudomány is keletkezzék, a szociológia mindezen támadások ellenére is

* Combes de Lestrade előszava Giddings „Principes de Sociologie” című munkájának francia fordításához.

** Die sociale Frage im Lichte der Philosophie.

*** Paul *Barth*-nak különben igen érdemes, bár kissé nehézkesen írt könyve, „Die Philosophie der Geschichte als Sociologies szintén ezen hibába esik.

él és virul, sőt korunkban a legérdekesebb tudomány, mely kell, hogy modern műveltségünknek gerinczét képezze.*

A szociológia elleni támadások eredményezték, hogy annak határai a többi tudományokkal szemben ma már ki vannak jelelve, e tekintetben különösen Gumplovicz *Sociologie u. Politik* című munkájára utalok, de alapvető munkát végeztek e téren Herbert Spencer »The study of sociology« című könyvében, továbbá de Eoberty, Paul Barth és mások is. A szociológia fogalmának ezen *negatív* meghatározása az irodalomban részletesen van tárgyalva, ellenben e tudomány lényegének *pozitív* meghatározását illetőleg csak a legújabb szociológiai irodalom nyújt érdemlegeset.

A mi már most a *magyar* szociológiát illeti, erre nézve örömmel konstatálhatjuk, hogy a tudomány iránti érdeklődés összehozta az érdeklődőket és a most fejlődő szociológiai nemzedék mindent elkövet, hogy hazánkat e téren is bekapcsolja a modern nyugat eszmeáramlataiba, de sajnos, még a kezdet kezdetén vagyunk csak és hogy különben igen művelt emberek is a szociológia lényegével nincsenek tisztában, azt a Társadalomtudományi Társaság megalapítása alkalmával az elnevezés körül kifejtett vita is bizonyítja.

A »szociológia« sarkételét vélte megtalálni Hegedűs Lóránt ily című tanulmányában, pedig csak arra szorítkozott, hogy kitöltse a szerves elméletnek Spencer szerint is meglévő nagy hézagát, mely szerint hiányzik az egyéni öntudathoz hasonló társadalmi öntudat. Ez azonban legfeljebb az *organikus szociológia* sarkételének lenne nevezhető, nem pedig általánosságban a szociológia sarkételének, mert e szerint ki volna zárva a szociológiának *más* felfogásból kiinduló elmélete. Hegedűs ezzel semmibe sem veszi a gazdasági alapon álló Marxista szociológiát és a pszichológiai alapon álló összehasonlító történelmi szociológiát, mert ezek nem az »organikus« szociológiai alapon állanak.

A magyar szociológusoknak egyrészt erényük, másrészt hibájuk, hogy nagyon is Herbert Spencer hatása alatt állanak. Erényük, mert nem indultak a magyar tudományosság sablonos útján német minta után, s így a német tudósok szürke elméletei helyett a való élethez közelebb álló Herbert Spencert vallják mesterüknek, az angol tudomány azon nagy mesterét, a kinek genialitásában — a legnagyobb angol tudósokhoz pl.

* Fr. O. Hertz: *Wie studirt man Sexualwissenschaft?* Wien, 1902.

Darwinhoz, Huxleyhez hasonlóan — a németekével ellentétben megvan az a bizonyos *common sense*, az a világos gondolkodásmód, melylyel a legmélyebb tudományos kérdésekről gyakorlati felfogással, érthetően tud írni. Hibájuk az, hogy Herbert Spencer méltán megérdemelt glorifikálása közben ők is egyoldalualakká váltak, nem látják az ellene, de még inkább követői, az u. n. organikus iskola ellen a legújabb időben felhozott lényeges ellenvetéseket, nem méltatják a Marxista szociológia nagy jelentőségét és a materialista történefelfogásnak hatalmas kritikáját. Pedig nemcsak Németországban, hanem Francia- és Olaszországban is a szociológiai tudomány ezen kérdések körül forog, a Marxizmus és Spencerizmus kritikája a szociológiában új irányokat hozott létre.

Felfogásom szerint a szociológia sarktétele nem vonatkozhatik egyoldalúan csupán a szerves elméletre, hanem minden szociológiai iskolára és irányra egyaránt. Azon alapkérdés, melyre minden szociológiának meg kell felelni, mely körül minden szociológiai elmélet forog, a következő: Lehetséges e a szociológiában a természettörvényekhez hasonló törvényeket megállapítani? Vagyis beszélhetünk-e a természettudományokkal egy kategóriába tartozó szociológiai tudományról? Az okság vagy a célszerűség szempontjából állapítható-e meg a társadalom törvényszerűsége?

A ki a szociológia épületét fel akarja építeni, annak gondoskodnia kell ezen alapkérdések megfejtésével az épület szilárd és biztos alapfalainak lerakásáról. Nem szabad szociológiáról beszélnünk, míg ezekkel tisztába nem jöttünk. *Giddings* helyesen állítja, hogy sokan beszélnek Spencer szociológiájáról, kik annak csak ilyen című munkáit ismerik, ellenben nem tanulmányozták a »First principles«-t, melyből Spencer szociológiai következtetéseit levonta. Nekünk is először a minden szociológiára vonatkozó »First principles «-el kell rendbejönnünk. A szociológusok két táborra oszlanak e tudomány alapkérdéseivel szemben. Az egyik tábor azt mondja, hogy az ok és okozat törvénye megállapítható a természetben ép úgy, mint az emberi társadalomban. A szociológia tehát szerintük épen olyan természettudomány, akár a fizika, vagy a biológia. Ez a Marxista alapon álló gazdasági iskola és a Spencer-féle organikus iskola álláspontja.

A másik tábor ezzel szemben azt mondja: igaz, hogy a társadalomban is uralkodik az okság törvénye, de minthogy itt

egyéni cselekedetek összességével van dolgunk, ez oly módon, mint a természetben, meg *nem* állapítható. A szociológiában nincsenek apodiktikus biztosságú természettörvények, hanem csupán relatív biztosságú tapasztalati szabályok, melyek nem az ok és okozat, hanem a cél és eszköz szempontjából állíthatók fel. Ezen álláspont főbb képviselői az orosz *Lavrov*, Paul *Barth*, Rudolf *Stammler* és Ludwig *Stein* körül csoportosulnak.

A modern szociológia egyéb irányzatai már csekélyebb jelentőséggel bírnak. *Comte* bizonyára nem kicsinylendő érdemeket szerzett a szociológia megalapítása körül. Tőle való a szociológiának ma is nagyrészt elfogadott beosztása, mely szerint a »*physique sociale*«-nak megfelelőleg megkülönböztetünk társadalmi *statikát*, mely nyugvó állapotban, egyensúlyban fixírozza a társadalmi jelenségeket, tehát mintegy *fotográfiája* bizonyos társadalmi állapotnak — és a társadalmi *dinamikát*, mely a társadalmat mozgó állapotban, átalakulásában figyeli meg, vagyis mintegy *kinematográf-képe* a társadalmi jelenségeknek.

Comte alap felfogását, mely szerint az emberi szellem bala-dása a fő faktora a társadalom fejlődésének, ma már ezen formában egyoldalúnak és elavultnak tartjuk. Ő még nem ismerte a természeti és gazdasági erők azon társadalomalakító hatását, melyet *Spencer* és *Marx* tártak elének. *Comte*nek megvolt a naiv hite a tudomány mindenhatóságában; mint *Giddings* mondja, azon tévhitben volt, hogy »a szociológia a pozitív módszert követve a legnagyobb mértékben előrelátó tudományvá válik, mely teljes biztossággal fogja a haladás útját megmutatni.« Korának tudományos képzettségével még nem láthatta át, hogy az emberi szellem nem teremthet teljesen új fejlődést, ha a természeti és gazdasági erőkkel nincs összhangban.

Marx szociológiája már sokkal magasabb fokon áll a *Comte*-énál. Szerinte a társadalom fejlődésének irányát a mindenkori gazdasági viszonyok szabják meg. *Marx* műveiben ritkábban van szó szociológiáról, rendszeresen nem fejtette ki a materialisztikus történefművelést, vagy helyesebben az *ökonómikus materializmust*, annak lényegét még leginkább a »*Communistisches Manifest*«-ben és a »*Kapital*« előszavában találjuk. *Marx* interpretálja, *Engels* már részletesebben rátér ez elmélet fejtegetésére *Feuerbach*-ról és *Dühring* ellen irt műveiben.

Az ökonómikus materializmus lényege, hogy az emberi társadalomban a gazdasági viszonyok vastörvényszerűsége uralkodik, mely törvényszerűség annyi mint szükségszerűség. Az

emberi intelligenciának e törvényszerűséggel szemben vajmi csekély szerepet juttat Marx — a Geburtshelfer, a szülész szerepét, — a ki segédkezhetik az új társadalom megszületésénél.

Miután Marx ezen szociológiai felfogásra alapította a modern német tudományos szocializmust. érthető, hogy a materialistikus történetfelfogás és annak bírálata korunk legérdekesebb problémái közé tartozik. Eltekintek a Marx *gazdasági* és *politikai* nézetei ellen a legutóbbi években felmerült súlyos ellenvetésektől, melyeket Olaszországban különösen *Turati* és a közéje csoportosuló szocialista párhivek részéről, Franciaországban *Jaures* és pártja részéről, s Németországban *Bernstein* röpirataiban és mások munkáiban, újabban pedig systematizálva Alfred *Nossig* »Bevision des Socialismus« című művében felhoztak; míg velük szemben Olaszországban *Ferri*, Franciaországban *Guesde* és Németországban *Kautsky* igyekeztek Marx eredeti álláspontját védeni. A szocializmus történetének jelentős korszakát képezték az utóbbi évek, mert nem kis mértékben a Marxismus bírálatának eredménye, hogy az eddig egységes szocialista pártok mindhárom országban két táborra szakadtak: a *revolutionistákra* és a *reformistákra*.

Ezúttal azonban csupán a Marxizmus *szociológiai* része érdekel bennünket, melyről *Masaryk* joggal állítja, hogy Marx elméletének gyenge oldala. A materialista történetfelfogás az utóbbi években a nyugati országok szociológiai irodalmának központja volt. Legélénkebben Németországban volt e felfogás kritika tárgya, ott kiváló elmék végezték azt a munkát, mit általában »*der Sturm lauf gegen den Marxismus*« néven ismerünk. *Masaryk*, *Paul Barth*, *Ludwig Stein* és — last not least — *Rudolf Stammler* idevágó művei a legjelentékenyebbek. Főleg ezek nyomán, de mások után is röviden összegezni óhajtom a Marxismus szociológiai része ellen felhozott kifogásokat:*

1. A materialista történetfelfogás *alaphibája*: a *módszer*, a *Hegel-féle dialektika*, mely szerint a jelen a múlt negatívójának eredménye, a jövő pedig a jelen negatívójából fog előállani. Hiába igyekeztek a Marxisták és különösen *Enrico Ferri* kimutatni, hogy a Marx és Engels műveiben alkalmazott dialektika azonos

* Újabban *Achille Loria* a szociológiáról írt kis kötetében is, a Marxista szociológia álláspontjára helyezkedik. Könyve különösen német fordításban igen el van terjedve, mi világos, élénk stílusának köszönhető hibája, hogy nem igen ismeri el a Marxista szociológia kritikáját, pedig ez igen nagyszabású.

a *természettudományi evolúció* módszerével. Ez nem áll. A természettudományi evolúció nem ismeri el a Hegel-féle dialektika két jellemző vonását: 1. hogy a fejlődés három fokú; 2. hogy a fejlődés az ellentét — a negatívó — útján történik.

2. Sem Marx, sem Engels, sem tanítványaik ezen felfogásból kiinduló, összefüggő *történelmet* nem írtak és így nincs bizonyítva az, hogy a gazdasági tényező volt alapja mindenkor és mindenütt a társadalom fejlődésének. E tekintetben Engelsnek Morgan nyomán megírt munkája: »Der Ursprung der Familie« nem stringens bizonyíték. Ide sorolható *Loria* érdekes műve: A jelenlegi társadalmi rend gazdasági alapjai — és bizonyos tekintetben *Buckle* munkája is, bár ez főleg a természeti viszonyok befolyására mutatott rá.

3. Nagyon sok korszakalkotó szellemi felfedezés jött létre függetlenül a gazdasági viszonyoktól, ellenben később a termelési módokat nagy mértékben befolyásolta.

4. A vallásra nézve úgyszólván megállapított tudományos igazság, hogy a lélekkultusból, tehát *pszichológiai* indokból keletkezett — már pedig a vallásnak óriási befolyása volt az emberiség történetében.

5. Hogy az ökonomikus talaj egymagában még nem elegendő új társadalmi alakulatok létrehozására, erre nézve E. Belfort *Bax*-nak, az angol szocializmus egyik vezéralakjának érvét hozom fel: Szerinte a szocializmus leghatalmasabb pártja, német földön keletkezett, s nem Angliában, vagy az Egyesült-Államokban, hol pedig a nagyipar korábban és sokkal nagyobb arányokban fejlődött ki. Anglia és Amerika nagy városaiban nagyobb a proletariátus és mélyebb a nyomor, mint az európai kontinensen és mégis azt tapasztaljuk mindkét helyen, hogy a szocializmusnak a munkásosztály apathiájával kell megküzdenie. Mi ennek az oka? Az, hogy itt hiányzott a pszichológiai, az eszmei faktor, a szocialista tan agitatórius hirdetése, az ideál és entuziasmus termékenyítő befolyása, mely minden mozgalomhoz szükséges, hát még egy új társadalom alakításához.

6. Ludwig Stein erős és sokfelől támadó kritikája szerint Marx a társadalom fejlődésének determinált törvényszerűségét hirdeti és ezzel a fatalizmushoz jut, *megjósolván* a mai társadalmi rend összeomlását. Már pedig *próféták* ellen *logikával* soha sem lehet harcolni. Teóriája *quietizmushoz* vezet, mert ki fog nagy eszmékkel és tervekkel törődni, ha a fejlődés Marx

szerint úgy sem egyéb, mint a dolgok objektív folyamata. Marx ép olyan biztossággal és matematikai szabatossággal véli a kapitalizmus összeomlását megjósolni, mint a csillagász a nap- és holdfogyatkozásokat. Megfeledkezik róla, hogy a csillagásznak akarattal nem bíró, holt, csupán a mechanika törvényei szerint fejlődő anyaggal van dolga, míg a szociológusnak élő, önálló léttel, akarattal és magas szellemi fejlettséggel bíró egyénnel van dolga. Mérhető anyagokat lehet jövőbeni összetételükben és hatásukban tanulmányozni, de imponderabilis intelligenciákat nem.

7. Marx azon tudományos elővigyázatlanságot követte el, hogy egész szocial-filozófiáját a *materializmus* filozófiai világnézetéhez kapcsolta. De a materialistikus filozófia ma már erősen megingott *Lange* kritikája után.

8. Marx az ideológiai tényezőnek a társadalom fejlődésében semmi részt nem juttat, s egyforma érvényűnek tartja a gazdasági tényezőt minden korban, pedig világos, hogy annak a társadalom fejlődésére régebben kizárólagosabb befolyása volt, mint a mostani korban, midőn az eszmék és érzelmek is nagyobb mértékben hatnak a társadalom fejlődésére.

9. Paul *Barth* szerint Marx pszichológiai kiindulópontja hamis, midőn az embernek csupán gazdasági környezetét tartja szem előtt és megfeledkezik az embert környékező *természetről*, mely pedig első sorban ébresztett az emberben gondolatokat. A primitív ember gondolatvilágát a gazdasági szükségletek kielégítése mellett a természetről alkotott nézetei alkották. Ha talán a külső természet az egészen vad embert még közönyösen hagyja is, de már az ő saját természete nem, különösen a betegség és halál jelenségei tesznek rá mély benyomást. Míg a primitív embert *gazdasági* tevékenysége alig helyezi az állat fölé, épen ezen gyermekes és nevetségesnek látszó primitív *világnézet* képezi a csiráját a tisztán állati lét fölött álló életnek. A vademberek pszichológiájának idevonatkozó legjobb leírása *Spencer* szociológiájában foglaltatik.

10. Utoljára hagytam *Stammler* Rudolf klasszikus kritikái munkájának* vázlatos ismertetését. *Stammler* méltó ellenfele Marxnak, könyvében vaslogikával állapítja meg a társadalomtudomány kialakulásának módjait *ismerettani* alapon, Németországban ezért munkáját *Sociologie auf Kantischer Grundlage*

* *Wirtschaft und Recht nach der materialistischen Geschichtsauffassung. Eine socialphilosophische Untersuchung.* (Leipzig, Veit & Comp. 1896.)

névvel illették. A régi klasszikusok nyugodtsága vonul át hatalmas művén, melyről tudományos ellenfele, Werner Sombart is elismeri, hogy a »*quellklares Denken*« mintaképe.

Stammler szerint felesleges, sőt helytelen irányban mozog a materialistikus történetfelfogás elleni kritika, midőn *egyes* történelmi példákat hoz fel, s azokkal akarja igazolni, hogy nem mindig a gazdasági faktor volt alapja a társadalom fejlődésének. Egyedül helyes módja e felfogás bírálatának, ha az *alappfogalmakkal* szállunk szembe és megvizsgáljuk: alkalmas-e ezen történetfelfogás a társadalmi élet törvényszerű fejlődésének beigazolására.

Habár Stammler szerint a materialistikus történetfelfogás eddig a legtiszteletreméltóbb és legnagyobb szabású kísérlet a társadalom jelenségeinek egységes szempontból való összefoglalására, s habár ez volna a természetbeni causalitással párhuzamos társadalmi causalitás bebizonyításának egyedüli módja is, mert a társadalom gazdasági szükségletei *constans* tényezőt alkotnak, s csakis ilyenek alapján lehetne minden időben érvényesülő törvényeket levezetni, ez azonban *nem* lehetséges a társadalmi élet jelenségeire nézve, mivel azok egyéni cselekedetek összességéből állanak. A materialistikus történetfelfogás is kudarcot vallott ezen törekvésével, mert a társadalomnak kizárólagos causális törvényszerűségét hirdető felfogásuk ellentétbe jutott minden reformtörekvéssel, mely a társadalom alsóbb osztályainak emelésére van irányozva és a szocialdemokrácia szempontjából *nonsens* minden, a munkások érdekében eszközölt újítás.

Ha ugyanis a materialista szocialfilozófia alapdogmája az, hogy minden causális szükségszerűséggel fog bekövetkezni, akkor ez *kizárja a célok kitűzését*. Mert épen ellenkezője a szükségszerűségnek, ha valamit *mi* akarunk létrehozni. Világos, hogy ez a két egymással homlokegyenest ellenkező fogalom — causalitás és telos — nem férnek meg egyidejűleg egymás mellett. Tény, hogy a szocialis materializmus képviselői a tan konkrét keresztülvitelénél és gyakorlati alkalmazásánál minduntalan önkéntelenül is *teleológiai* álláspontra helyezkednek. Ez azonban nagy következetlenség. A társadalmi célok kitűzésénél elhagyták a dogmatikus materializmust, mely nem ismer el a társadalomban sem egyebet a causalitás törvényénél, ellenben ezzel szemben a célok szempontjából felfogott társadalmi törvényszerűséget el nem fogadták; így e tan képviselői most már nélkülöznek minden szocialfilozófiai alapot.

A materialistikus történetfelfogás tehát mint hiányos és következetlen, el nem fogadható, a társadalomtudománynak egyedül lehetséges módja a *teleológikus szociológia*.

A Marxista szociológia ellen felhozott ellenvetések eredmény eképen azt merem állítani, hogy ezen felfogásnak a maga merevségében nincs jövője a szociológiában, sőt bizonyos tekintetben máris túlhaladott álláspontnak tekinthető-

Barthnak igaza van, midőn Marx és Engels szociológiai felfogásának bírálatánál szem előtt tartja, hogy e tan a kapitalistikus Angliában látott napvilágot a gazdasági liberalizmus uralma alatt, a mikor csakugyan erős tényezőt képeztek a gazdasági motívumok. A művészetben a naturalizmus, a tudományban a materializmus uralkodott; csoda-e, ha Marx és Engels is koruk irányzatából akarták a történelem elmúlt korait megmagyarázni?

Erdeme ezen történetfelfogásnak, hogy a hegelianus németek addigi idealistikus felfogásával és a liberalizmus ürességével szemben rámutatott a történelemben és a társadalomban a *gazdasági* viszonyok fontosságára. Hatása a nyugati országok szociológiai tudományára ma inkább érezhető, mint valaha, mert e felfogás bírálatára a legkiválóbb elméket foglalkoztatta,* s a kutatók figyelmét a felette fontos *gazdaságtörténeti* kutatások felé terelte, ezen iránylat ma Németországban Carl *Lamprecht* legjelentékenyebb képviselője.

A materialistikus szociológiáról levont végső következtetésünk, hogy Marx felfogása, ép úgy, mint Comte-é, *egy oldalú*. Emez a szellemi, amaz a gazdasági faktor kizárólagos uralmát hirdeti a társadalmi életben. A modern szociológia ma már inkább a *synthetikus történetfelfogás* felé hajlik, mely szerint a társadalom fejlődésére a szellemi és gazdasági tényezők egyaránt befolyással vannak; hogy minden kornak van gazdasági és szellemi fejlődése, mely két tényező kölcsönhatásának eredménye a társadalmi fejlődés.

A társadalom törvényeinek a természettörvényekkel való egyenrangúságát hirdeti Herbert *Spencer* is. Szerinte a társadalmi fejlődés csupán egy része a fejlődés általános világfolyamatának, s a fejlődés minden jellemző vonása — az anyag integratiója

* *Annales de l'Institut International de Sociologie* publiéessous la direction de René *Worms*, Tome VIII. (Travaux des années 1900 et 1901) *Le matérialisme historique ou économique* 1902. Olaszországban Antonio *Labriola* és Benedetto *Croce* foglalkoztak e felfogás kifejtésével.

és a mozgás dissipatiója — megnyilvánul a társadalom fejlődésében is. Felfogása a társadalomról biológiai vagy naturalistikus. Nem elég az, a mit Comte és Marx tettek, midőn az emberiség történelmének néhány századából vonták le szociológiai következtetéseiket. Mélyebben kell szántani. Az embert és társaséletét a természettel, a nagy mindenséggel való összefüggésében kell bemutatni. Mivel pedig Spencer úgy találja, hogy az emberi társadalomnak is ép olyan szervei képződnek az idők folyamán, mint a társadalmat alkotó egyéneknek, miután a társadalom mint ilyen, a növekedésnek, alakulásoknak és működéseknek ugyanolyan jelenségeit mutatja, mint az egyéni szervezet, ennél fogva valóságos analógia, szigorú párhuzam áll fenn a társadalmi és egyéni organizmus között. Ezen analógia arra jogosítja fel Spencert, hogy az egyéni organizmusra vonatkozó biológiai tudomány kialakult módszerét vigye át a társadalomnak vizsgálatára. A társadalom életének majdnem minden megnyilvánulását átvizsgálta Spencer a fejlődés törvényének szempontjából. Ő a társadalomnak és intézményeinek önmagától való, spontán kifejlődésére fekteti a fő súlyt; a társadalom fejlődése szerinte mindig megfelel az azt képező egyénei érzelmeinek, melyek az emberek véleményére és cselekedeteire döntő befolyással vannak. Ép ezért nem lehet a társadalmat mesterségesen alakítani; utópisták mindazok, kik a társadalom gazdasági átalakításával akarják annak képét megváltoztatni. Ép ezért ellensége is minden állami kényszernek, s különösen az ezt megtestesítő szocializmusnak. Szerinte a társadalmi alakulás nagy folyamata az, hogy a *militaristikus államból*, melynek lényege a *kényszer*, lassankint kialakul az *iparállam*, melynek lényege az *önkéntes összeműködés*, vagyis a *katonai embertípus* átalakul *ipari embertípussá*, melynek legmagasabb fokban való kialakulása a fejlődés eszménye.

Herbert Spencer szociológiai tanai ellen az újabb időben szintén igen lényeges ellenvetéseket hoztak fel, e felfogás kritikájánál alapvető munkát végeztek Ludwig *Stein* és Paul *Barth*, de az összes nyugati országok szociológiai irodalma foglalkozott Spencer korszakalkotó munkájával.*

* *Annales de l'Institut International de Sociologie* IV. Travaux du troisième Congrès tenu à Paris en juillet 1897. 1 vol. 1898. A következő kötet — Travaux de l'année 1898. — szintén figyelemreméltót nyújt az organicizmusról és a szociológia módszertanáról.

Összegezve ezen kifogásokat, azok lényege a következő:

1. Még Angliában is, az egyéni szabadság és társadalmi tevékenység klasszikus hazájában, erős ellenfélre talált Spencer a ragyogó tollú *Huxleyben*, ki különösen azon tan ellen foglal állást, hogy az államnak ne legyen más szerepe, mint a polgárok közötti viszályok eldöntése, vagyis az igazságszolgáltatás. Maró gúnnyal *állami nihilizmusnak* nevezi e felfogást.*

2. Spencer az államban csupán az egyéni szabadságot korlátozó, az egyének jogait sértő intézményt lát és nem veszi észre a jövő fejlődést, mely a Marxista szociológusok és a modern szociálpolitikusok szerint abból áll, hogy az állam mindinkább a társadalom érdekeinek öre lesz, s e szerepénél fogva jogszabályaival mindig szélesebb körre fog kiterjeszkedni, de nem azért, hogy az egyéni jogokat korlátozza, hanem hogy a mai gazdasági, szellemi és erkölcsi *anarchia* helyébe *nagyobb rendezettséget jobb tervszerűséget és mélyebb igazságosságot* hozzon.**

3. Ludwig Stein szerint Spencer túlbecsüli az ipari típust, és nagyon kevésre becsüli a katonai típust. Az a kényszerállam, mely ellen ő egész életén át oly erősen harczolt, még az ő életében átalakul *szocialis állammá*. Nem veszi észre Spencer, hogy a szocialis áramlat mily erővel tör előre és az *ipari* embertípus hogy alakul át *szocialis* típusá. Túlhajtott individualizmusa Spencert *társadalom-filozófiai anarchizmushoz* viszi.***

4. A fejlődés tényleges menete sem egyezik meg teljesen Spencer elméletével. Angliában és Észak-Amerikában alakult át leginkább a katonai típus ipari típusá. Hogy egyeztethető össze Spencer békeszerető ipari típusával ez államoknak a legutóbbi időben oly hatalmasan kifejlődött *imperializmusa* és *hódító harczias politikája*?

5. Spencer szociológiájának egyáltalán nagy hiányossága, hogy a társadalom jövő fejlődését nem látja kellő mértékben, ő mindig a *barbár népek* etimológiáját tartja szem előtt és nem látja a *kultúrnépek* nagy szellemi erejét, nem veszi észre a nyelv, technika, művészet és tudomány óriási kifejlődését és a szocialis *érzések* nagyarányú evolúcióját. Ezt Spencer

* *Huxley*: Sociale Essays. Németre ford. Dr. Alexander Tille.

** Hasonló gondolatmenetben mozog *Somló* Bódog legújabb munkája: Állami beavatkozás és individualizmus, melyben különben a materialista történetfelfogás kritikája is tárgyalva van.

*** A kényszer helyetti önkéntes összeműködés *P. Krapotkin* tanainak is lényege.

lelkes híve, *Pikler* is kifogásolja benne.* »Túlságosan *biológiai* szempontból nézi Spencer a társadalmat, mint egy organizmus szerveit, s azt hangsúlyozza, hogy intézményeket nem lehet csinálni, azok nőnek, még pedig a körülményeknek reájuk való hatása folytán; tehát hibája az, hogy nem *pszichológiailag* nézi az intézményeket, nem látja át, hogy az emberek jobb belátásuk folytán szükségleteik kielégítésére mily nagy szabadsággal alakíthatnak teljesen új összeműködési alakzatokat, ő túlságosan úgy nézi a jövő fejlődést, mint a ma létező, adott intézmények továbbfejlődését.«

Épen ezen okból az ő rendszere is *quietizmushoz* vezet.

6. Kifogás alá esik a Spencer szociológiai rendszerének alapját képező *biológiai módszer* is, mely a szociológiába át nem vihető és épen a *szocialis evolució* fogalmával ellenkezik. Ezt *Litré* fejezi ki legjobban:** »Valóban, ha evolució nem lett volna, ha az emberi társasélet nem fejlődött volna ki magasabb fokúra, mint az állatoké, vagy ha úgy akarjuk, mint a vad törzseké, *akkor nem lenne szociológiai tudomány*, nemcsak azért, mert ezen rudimentalis társasélet csak egy *biológiai* tény érvényességével bírna, hanem azért is, mert nem lenne semmiféle megfigyelni való emberi intelligencia, miután az emberi értelem csupán az *evolució* útján lépett a szociológiai tudomány körébe.« Tehát épen a *psychikus* elem az, a mi a *szociológiai* jelenséget a *biológiai*tól elválasztja, helyesebben szólva a *fejlődő* psychikum, a *psychikus variabilitás*. Mert helyén való lenne a biológiai módszer akkor, ha az emberiség ma is a barbár népek szellemi állapotában lenne, vagy *ugyanolyan psychikus constantiát* mutatna, mint pl. a hangyák vagy méhek társasélete, melyek szellemileg nem fejlődő életet élnek és így a természettudományok körébe tartoznak. Ha Spencer és iskolája bebizonyították volna, hogy az *emberek* társasélete és az *állatok* társasélete között nincs lényeges különbség, akkor evvel a biológiai módszer jogosultságát is bebizonyították volna, tényleg azonban nagy különbség van a kettő között és pedig *Stammler* szerint*** »az állatok társasélete csupán fizikai egymás mellett való létezés, s a természettudományokhoz tartozik, míg az emberek társasélete *külsőleg szabályozott együttélés*, s csupán ez képezheti a társadalomtudomány tárgyát.«

* A jog keletkezéséről és fejlődéséről. 64—65. 1.

** La science au point de vue philosophique. 352. 1.

*** Id. művének 93—102. 1.

7. A fejlődés elvének bemutatása a biológiában szükségessé tette a történelmi módszert, de ez még nem jogosítja fel Spencert és követőit, hogy vice versa a történelembe és a társadalomba vigyék át a biológiai módszert.

8. Legelterjedtebb kifogás, a mi már nem annyira Spencer, mint követői ellen irányul, hogy az emberi társadalom és az egyéni organizmus közötti analógiák túlhajtott keresésében merítik ki erejüket. Míg ugyanis Spencer csupán *erős párhuzamosságot* lát a társadalom és organizmus között és mindig figyelmeztet a kettő közötti különbségekre, iskolájának ma élő leghíresebb képviselői: *Lilienfeld, Schäffle* és leginkább René *Worms* a *társadalom és organizmus azonosságát* hirdetik* és ezzel »pápábbak a papánál.«

Velük szemben sokkal helyesebben járnak el *Giddings* és *Ludwig Stein*, kik a társadalmat nem *organizmusnak*, hanem *organizációnak* mondják. Utóbbi szerint nem azért élünk társadalomban, mert polypszerűen össze vagyunk növe. hanem azért, mert öntudatosan belátjuk, hogy így a legjobb.

Herbert Spencer szociológiai rendszerének bírálatából kitűnik, 1. hogy a biológiai módszer egyszerű átvitele a szociológiába nem lehetséges, 2. hogy a kultúrnépek szellemi világa iránt az organikus iskolának nincs érzéke, mint *Paul Barth* mondja Spencerről**»: »Er hat die Sociologie der Natur-epochen, nicht der *Kultur*-epochen gegeben.«

Spencerrel szemben elfoglalt álláspontunk az, hogy meghajtjuk zászlónkat azon óriási ethnografiai és természettudományi tudás, s az ezeket összefoglaló hatalmas *konstruktív* munka előtt, melylyel Spencer a modern szociológiai irodalomban még utóí nem ért magasságban álló szociológiai művét megalkotta és a mely beláthatatlan időkig biztosítja nevének fennmaradását. De ezen elismerés nem követeli azt, hogy Spencer minden állítását csalhatatlan dogmaként elfogadjuk és ne lássuk az ellene felmerült jogos kritikát.

Bírálatunkban azonban nem megyünk oly messzire, mint Spencer és iskolájának egyes túlzott ellenségei pl. *Ch. Rappoport****

* *Hegedűs* Lóránt könyve és újabban *Pollák* Illés metafizikai magasságokban kalandozó szellemi rakétái, továbbá *Méray-Horváthnak* e lapokban közzétett „Szociológiá”-ja is idesorolhatók.

** Idézett munka 115. 1.

*** *Lavrov* „Historische Briefe” című művének német fordításához írt bevezető tanulmányban.

ki az organikus elmélet biológiai hasonlataitól minden tudományos értéket megtagad, szerinte »ez iskola hívei *naturalistáknak* nevezhetik magukat, de *szociológusoknak* nem.« Elismerjük igenis azt, hogy Spencer és iskolája a társadalom belső szerkezetének és fejlődésének feltüntetésével a szociológiai tudománynak lényeges szolgálatokat tettek.

Érdekes most már Marx és Spencer szociológiai rendszerének összehasonlítása.

Mindkettő megegyezik abban, hogy a *szellemi faktornak* a társadalom fejlődésére nézve nagyon csekély jelentősége van; az egyik a gazdasági erőknek, a másik a természeti erőknek tulajdonít csupán társadalomalakító szerepet. Mindakettő tehát a társadalmi életet is az *ok* és *okozat* szempontjából vizsgálja és nem ismeri el, hogy a társadalmi életben *célok* és *eszközök* is működhessenek.

Ebben Marx és Spencer megegyeznek, bár egyéb tekintetben a legélesebb ellentétet tárják elénk: 1. *Spencer individualista* és *a szocializmus* esküdt *ellensége*, míg *Marx* annak legnagyobb *apostola*; 2. *Spencer* szerint az emberi természetnek kell előbb megváltoznia és ehhez fognak alkalmazkodni a társadalmi intézmények, Marx szerint éppen ellenkezőleg, a milieunek, a gazdasági viszonyoknak változása szükséges ahhoz, hogy az emberek is megváltozzanak.

Érdekes, hogy a természettudományok és a primitív korok tanulmányozása az emberi értelem kicsinybe vételét eredményezi, míg a kultúrnépek történelmének, filozófiájának és pszichológiájának kutatása az emberi értelem magasabb értékelésére vezet.

Marx és Spencer is az elsőkhöz sorolhatók.

Szociológiájukból hiányzik a *szubjektív* elem, az öntudatosan cselekvő egyéniség náluk csak korlátozott alakjában, a természeti és gazdasági viszonyoktól való függésében jelentkezik, s ép ezért szociológiájuk nem tud számot adni az emberi szellem pozitív társadalomalakító munkájáról. Spencer és Marx csak *átlag embert* vesznek fel és megfélemedkeznek róla, hogy a *kiváló egyéniségek*, a geniális emberek maguk is nagy befolyással vannak a társadalom fejlődésére. Ők csak a természeti vagy gazdasági viszonyok döntő befolyása alatt cselekvő emberi ismernek el és megfélemedkeznek arról, hogy a kiváló emberek eszméikkel vezetnek és irányítják az átlag-emberek gondolkodását

és így cselekedeteiket, ezzel pedig a társadalom fejlődésére vannak befolyással.

Szociológiai felfogásukban tehát nincs hely a *geniális emberek* részére, mert a genie sem eredetére, sem hatására nézve a gazdasági és természeti viszonyokból ki nem magyarázható.* Kétségkívül a genie is csupán a már meglevőre építhet és az adott viszonyok alapján cselekedhetik, de viszont áll az is, hogy a reá ható környezet motívumainak újjáalakítása és kombinálása, az összefüggéseknek és kapcsolatoknak világosabb, intenzívebb átlátása és magasabb synthesisbe való összefoglalása az egyéni és így a társadalmi cselekvésre új motívumokat teremt, mi azonban hiányzik Spencer és Marx szociológiai rendszeréből.

Épen ezen hiányosság volt szülőoka a szociológiai kutatások újabb irányainak. Az objektív szociológiával szemben kellő méltatásra kerül a szubjektív elem *Giddings* és Lester F. *Ward*** amerikai szociológusoknál, továbbá Németországban Eudolf *Stammler* és Ludwig *Stein* munkáiban, Oroszországban *Lavrovnál*.

Leopold Gusztáv.

* L. Ernst *Gystrow* munkáját: *Die Sociologie des Genies*.

** *Dynamic Sociology*. New-York, 1894.